

ARKEOMETRİ-I

BİYOARKEOLOJİK ANALİZLER

DR. MELİS UZDURUM

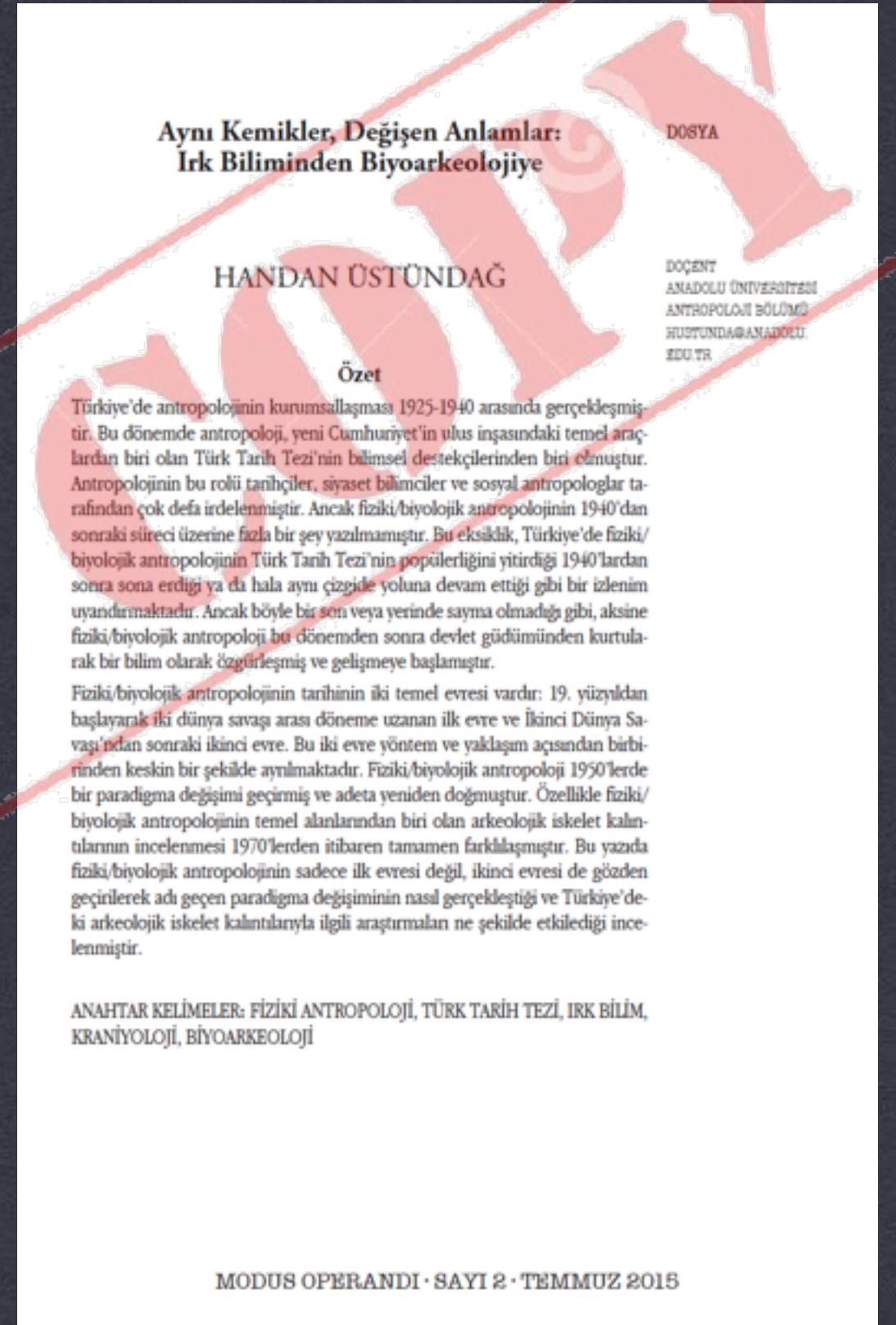
BİYOARKEOLOJİ

Biyoarkeoloji terimi ilk defa 1972'de Grahame Clark tarafından arkeolojik kazılarda açığa çıkartılan hayvan kemiklerinin incelenmesini (arkeozooloji) tanımlamak üzere kullanılmıştır (Clark 1972).

Terim, ABD ve İngiltere'de farklı anlamlara sahiptir:

İngiltere'de biyoarkeoloji, arkeolojik kazılarda bulunan tüm biyolojik kalıntıların incelenmesi anlamına gelir. Hayvan kalıntıları (arkeozooloji), bitki kalıntıları (arkeobotanik) ve insan kalıntıları (insan osteoarkeolojisi) biyoarkeolojinin ilgi alanına girer (Knüsel 2010: 62).

ABD'de ise biyoarkeoloji tanımı sadece insan kalıntılarıyla ilgili araştırmaları kapsar (Buikstra 1977).

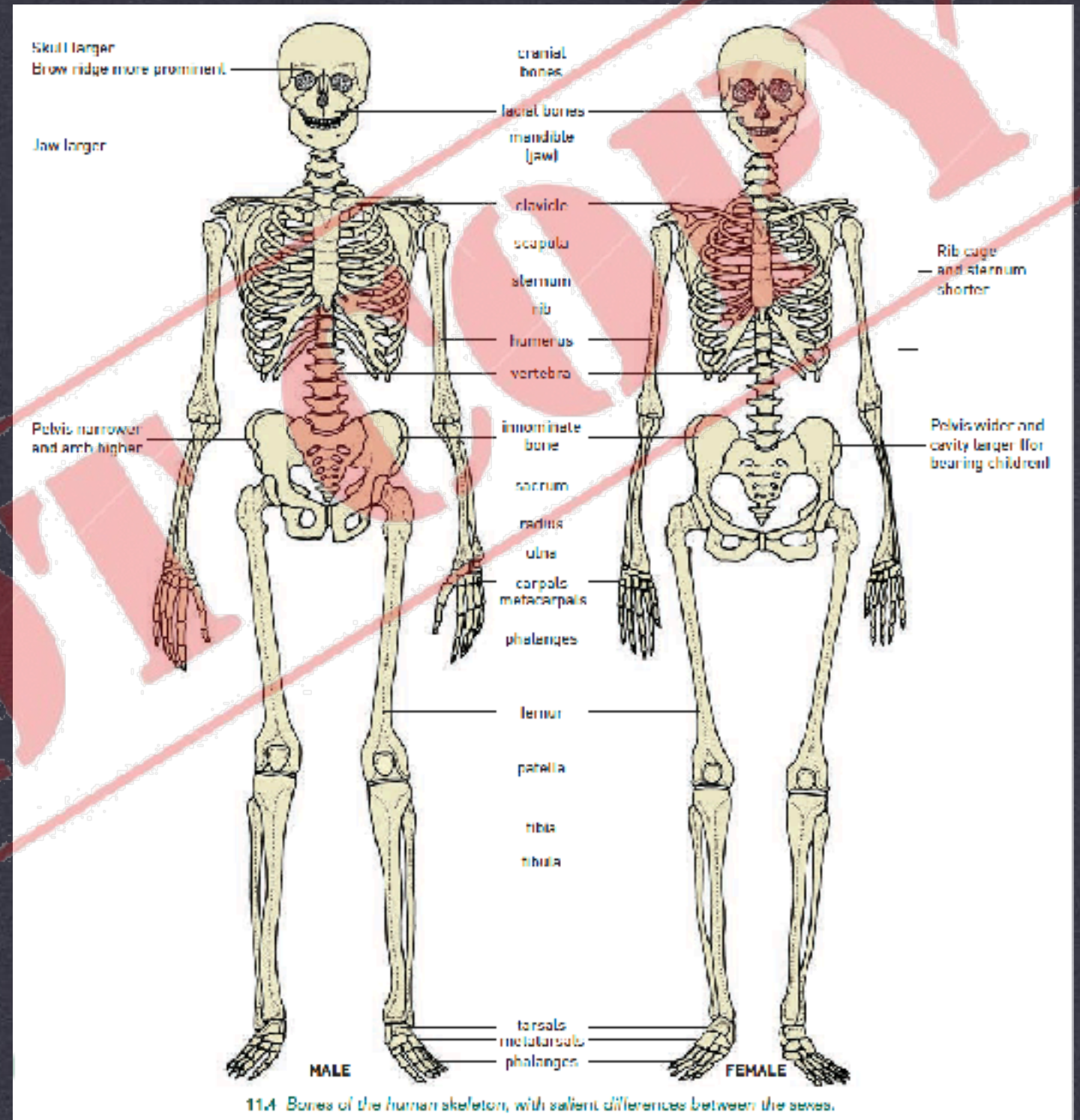
Fiziksel Niteliklerin Tespiti

HANGİ CİNSİYET?

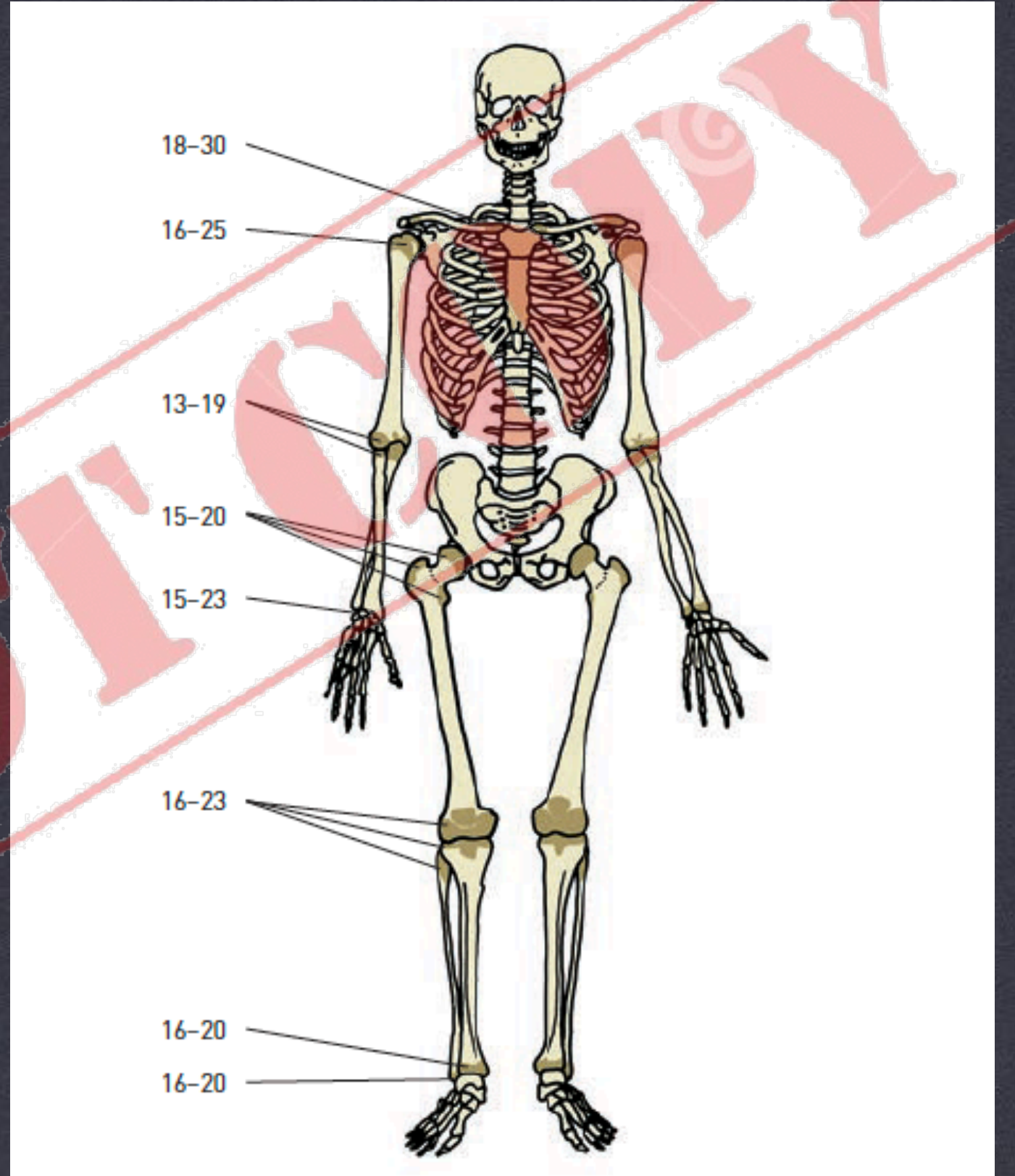
- * Osteoarkeolojik analiz
- * DNA analizi

ÖMÜRLERİ NE KADARDI?

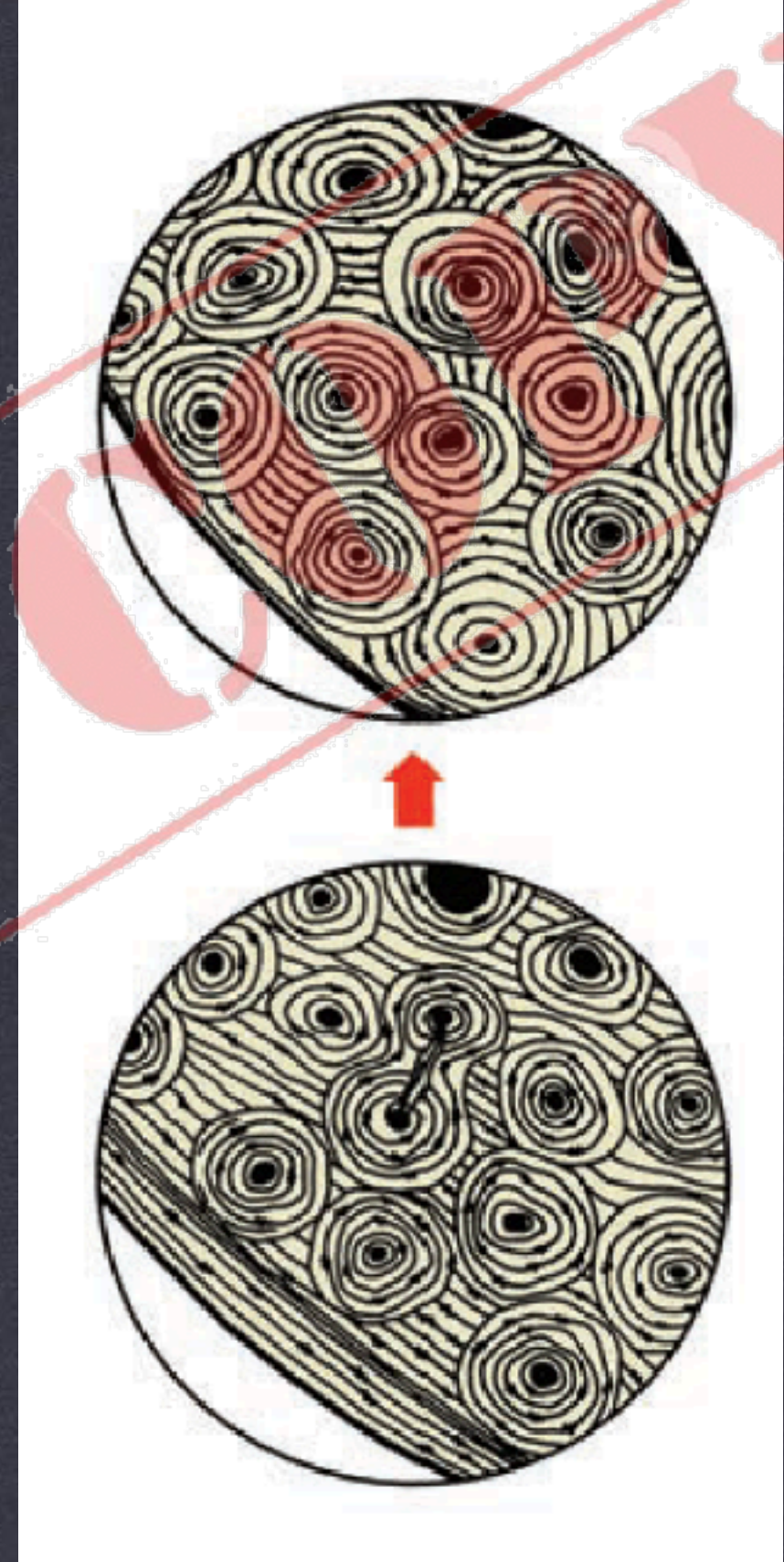
- * Diş
- * Kemik
- * Kemik mikroyapısı

ÖMÜRLERİ NE KADARDI?

- * Diş
- * Kemik
- * Kemik mikroyapısı

UZUNLUK VE AĞIRLIKLARI NEYDİ?

- * Bağlanım (regresyon) denklemi: kemik uzunluğunun tam vücut uzunluğuna olan oranı
- * Farklı topluluklar farklı denklemler
- * Ayak kemikleri
- * Kol kemikleri
- * Ayak izleri

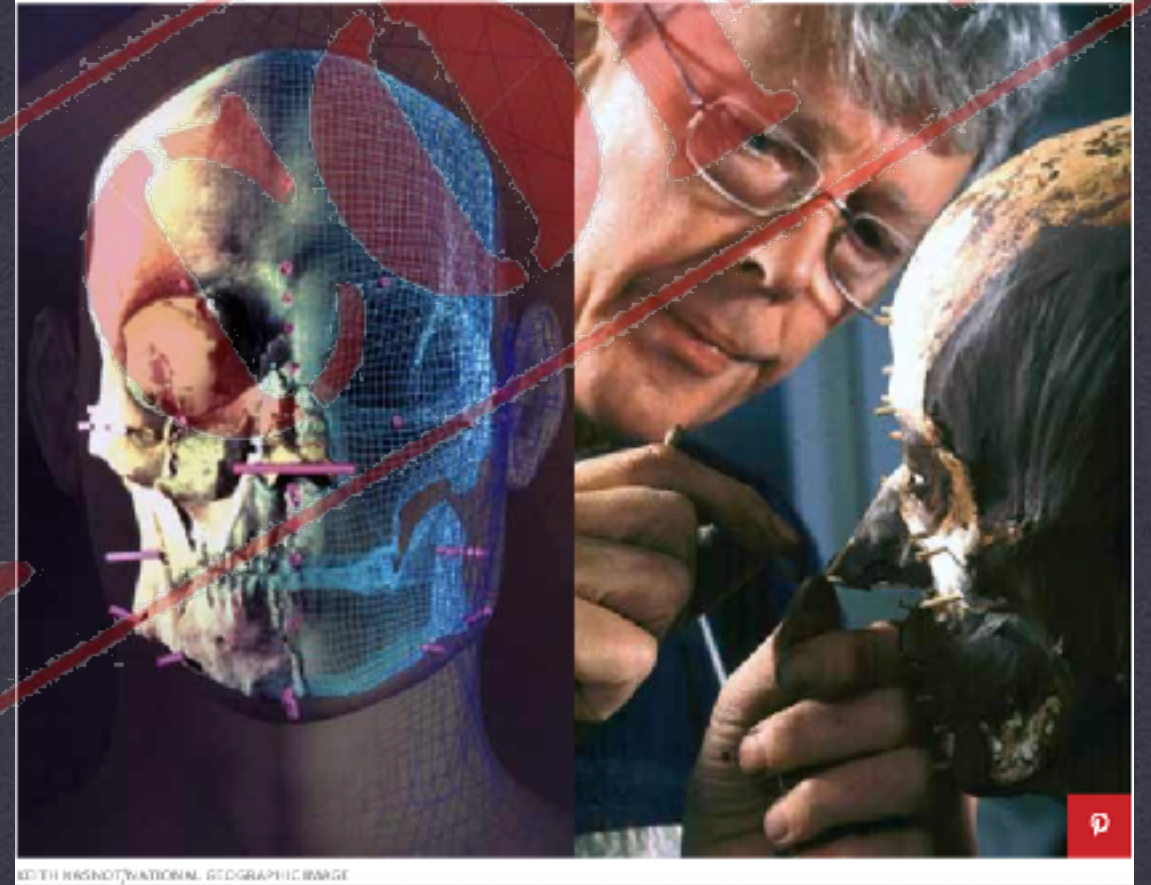

NEYE BENZİYORLARDI?

- * Mikhail Gerasimov, 19. yy
- * Yaratıcı yorum

- * Richard Neave, 21. yy
- * Hz. İsa'nın yüz rekonstrüksiyonu

AKRABALIK İLİŞKİLERİ NASILDI?

- * Kafatası şekli
- * Saç analizi
- * Diş morfolojisi
- * Antik DNA

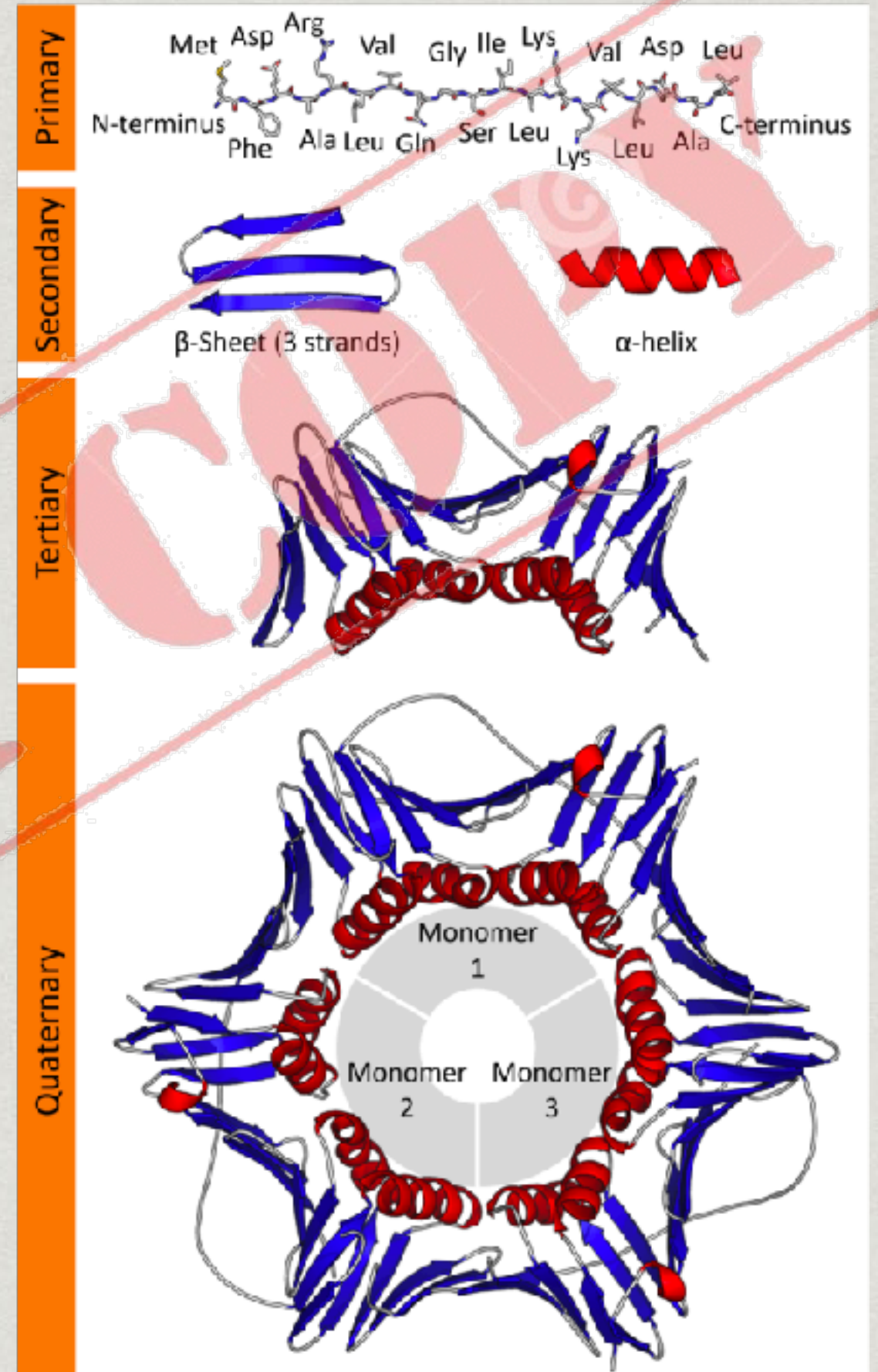

Polisakkaritler tüm dokularda bulunur ve iyi korunurlar.

Protein analizleri

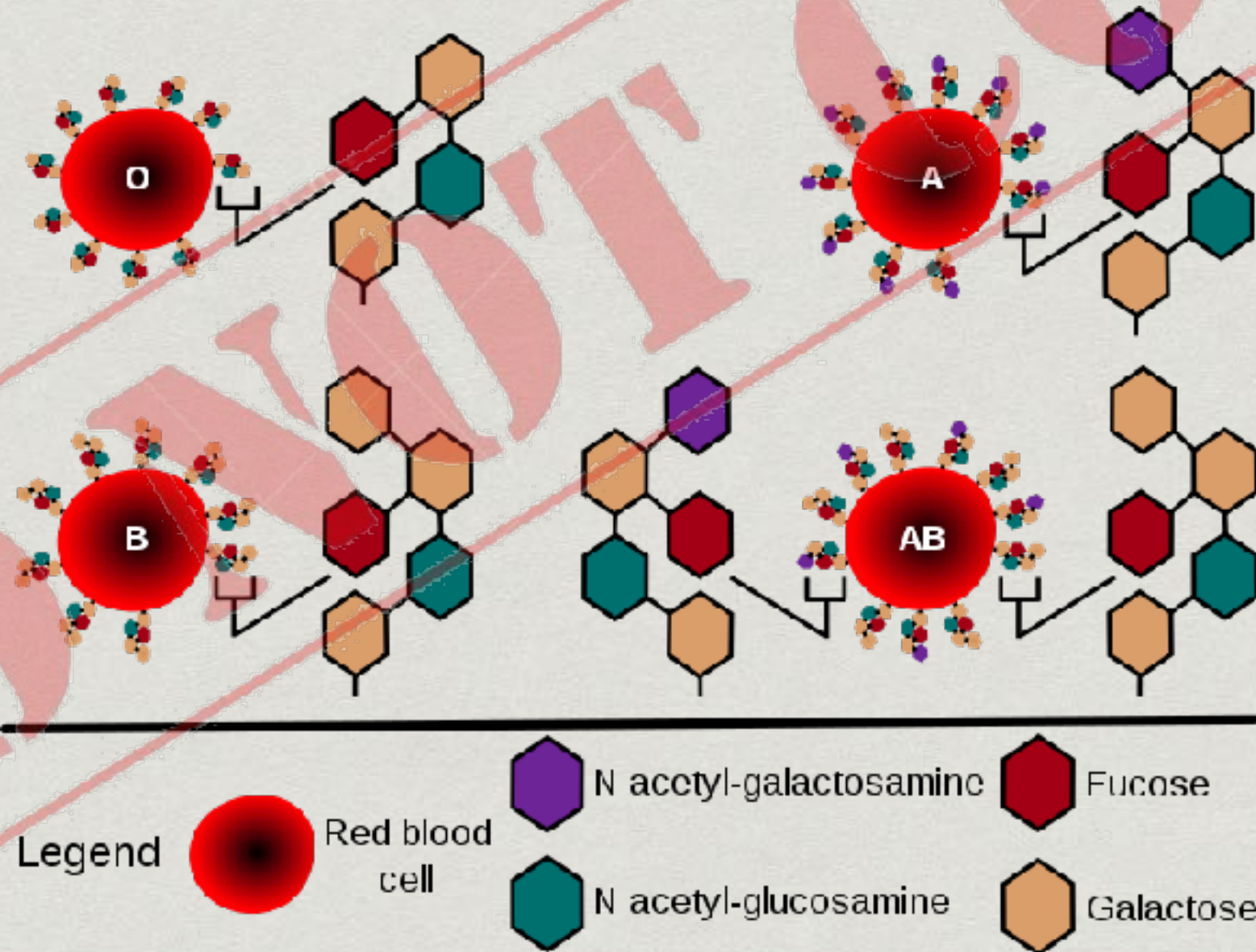
- * Protein moleküllerinin belirlenmesi
- * fosil, soyu tükenmiş ya da yaşayan organizmaların taksonomik ilişkileri

Kan grupları

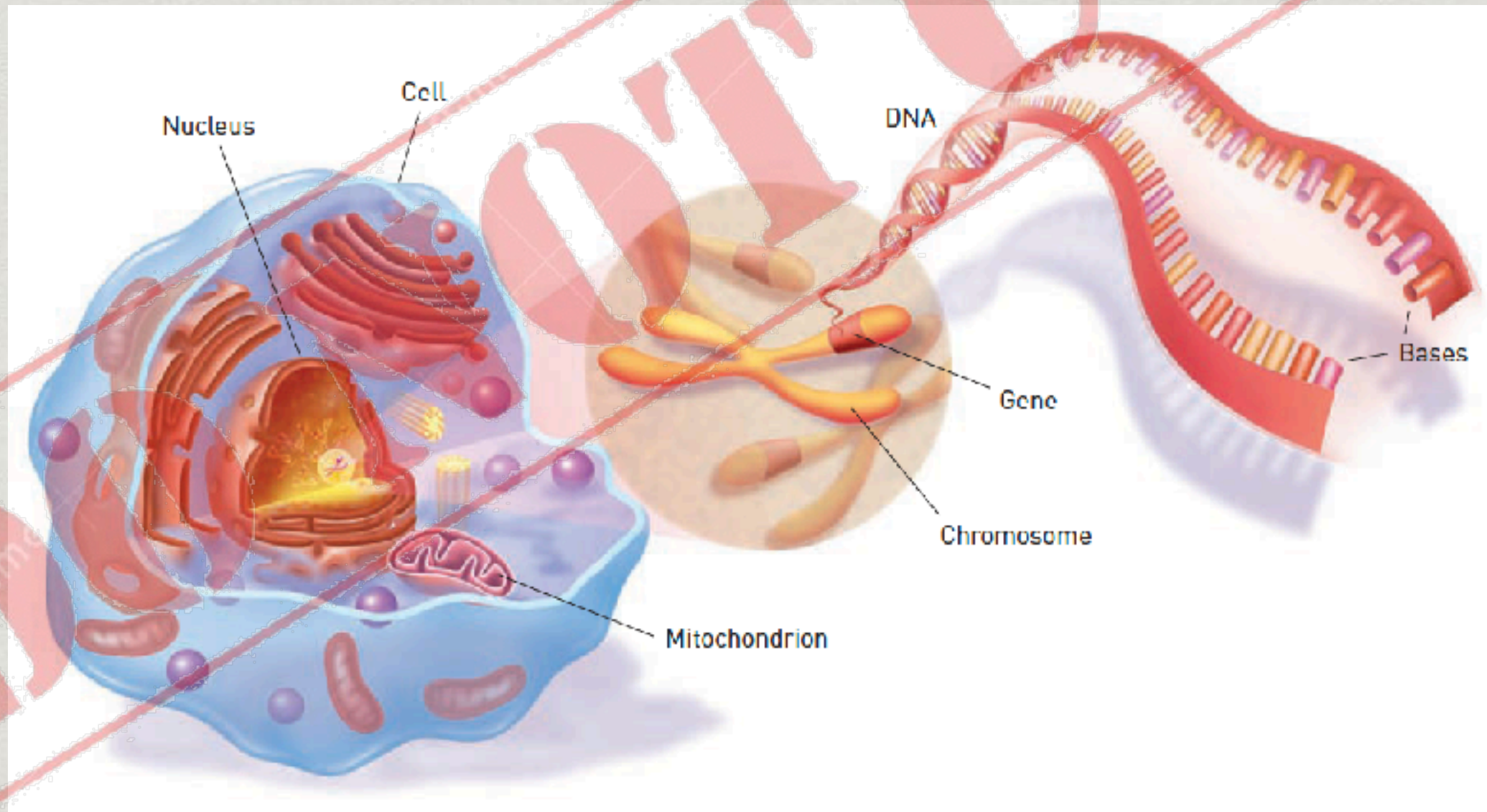
- * A-B-0 sistemi
- * Farklı vücutlar arasındaki fiziksel ilişkilerin kurulması

Genler

- * DNA: deoksiribonükleik asit
- * Hücresel DNA
- * mDNA: mitokondriyal DNA

ARKEOGENETİK

İnsan geçmişinin moleküler genetik eksikler
kullanılarak araştırılması.

İllüstrasyon: Martin Rowson

Arkeogenetik

- Aile ağacı
- mDNA: mitokondriyal DNA, anne soyu
- Y kromozomu: erkek soyu

Arkeogenetik

- Köken
- Göç, yayılma, geri dönüşler
- Genetik çeşitlilik
- Cinsiyet tespiti
- Bitkilerin tarıma alınması
- Hayvan evcilleştirme

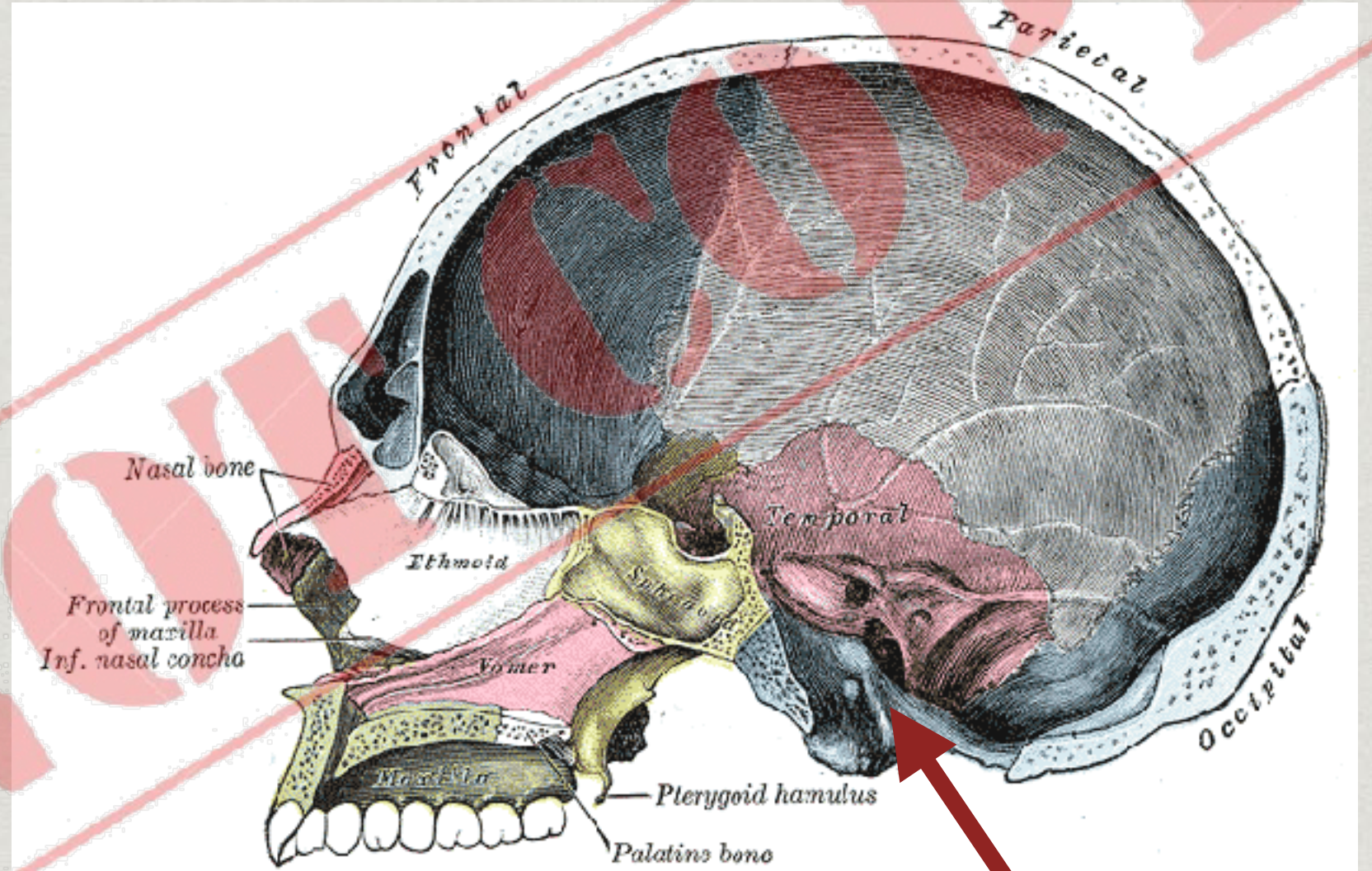

Vidal-Elgueta 2019

Arkeogenetik - örnekleme

- Dişler: azı dişi, köpek dişleri
- Kemikler: kol ve bacak kemikleri

- **Petrous kemiği**

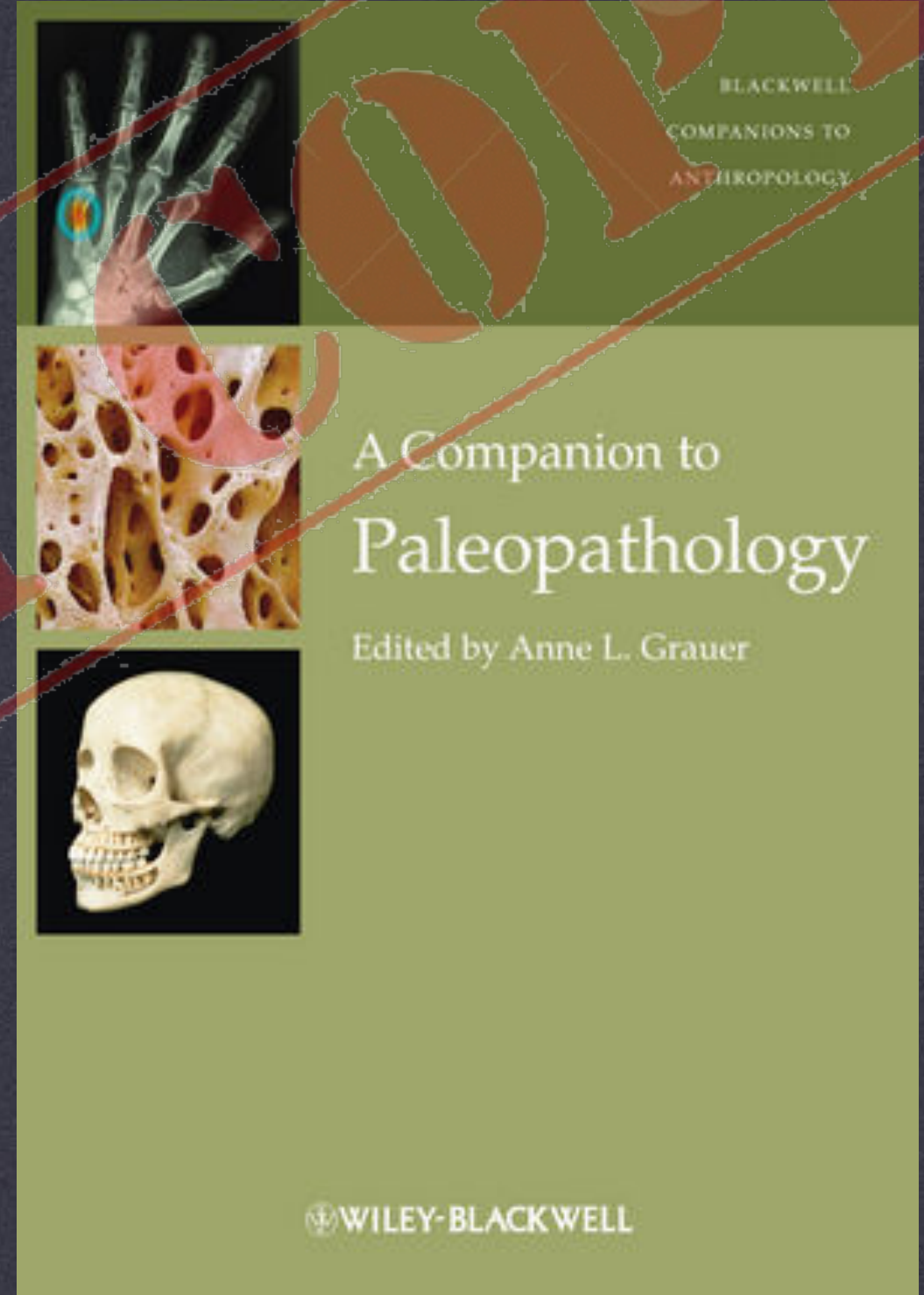

HASTALIK, DEFORMASYON, ÖLÜM

PALEOPATOLOJİ

Pathos + logos

Geçmişte yaşamış insan ve diğer canların hastalıkları, bunların oluşumu, nedenleri ve zaman içerisindeki değişimini inceler.

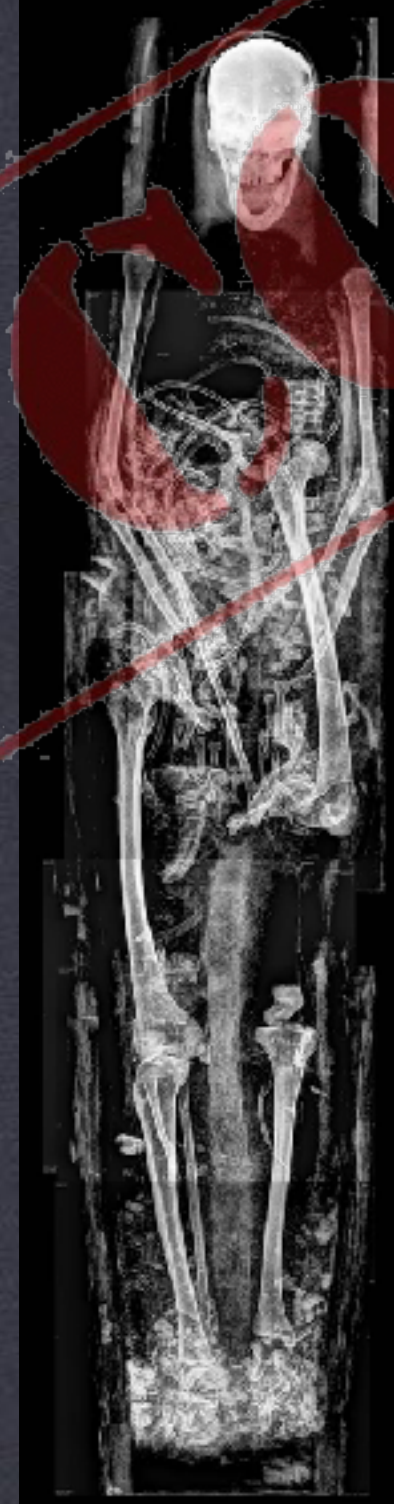

VÜCUTLARIN İNCELENMESİ

KLİNİK YÖNTEMLER

Radyografi: yumuşak ve sert dokuların aynı görüntüye net bir şekilde görünmesi,

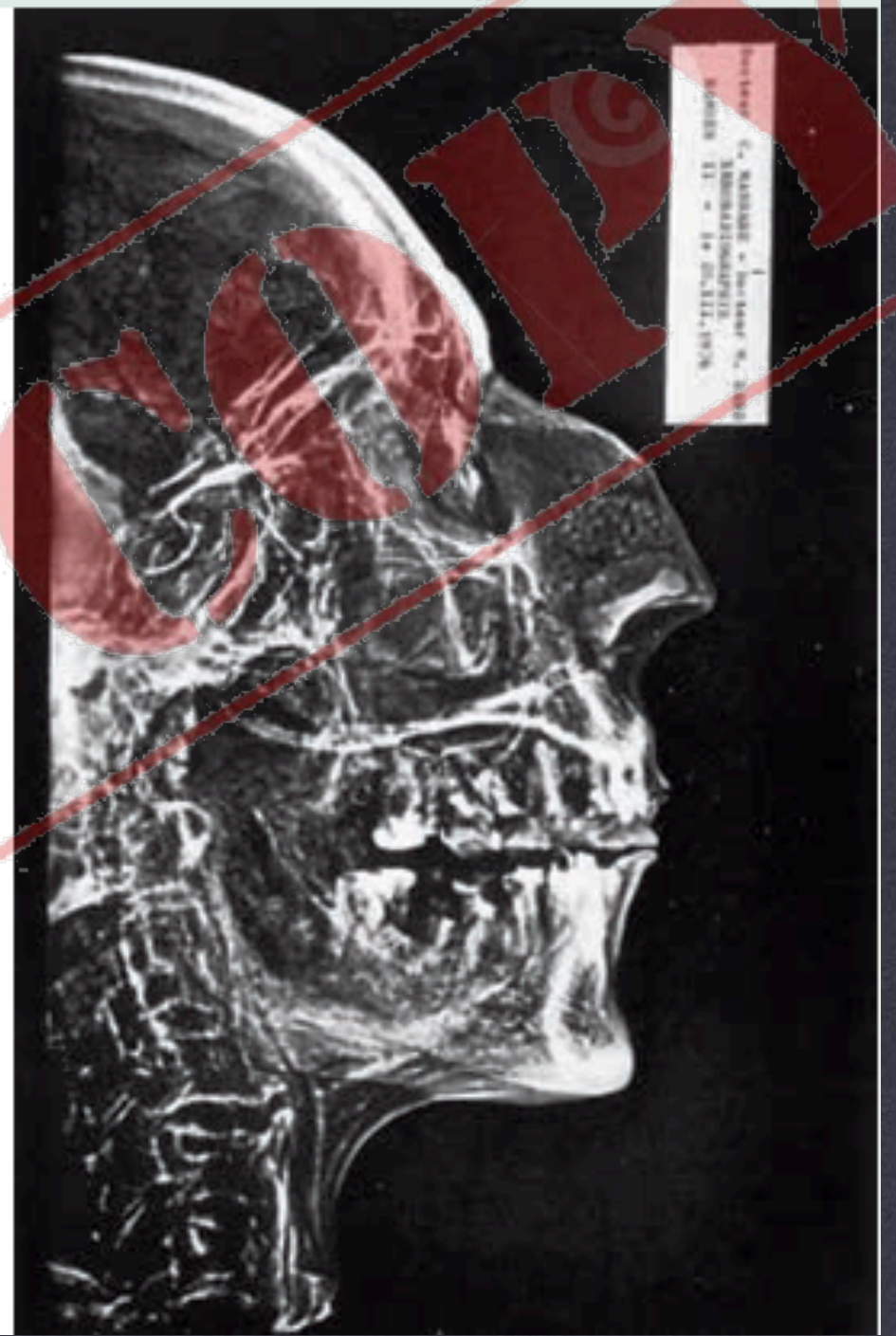
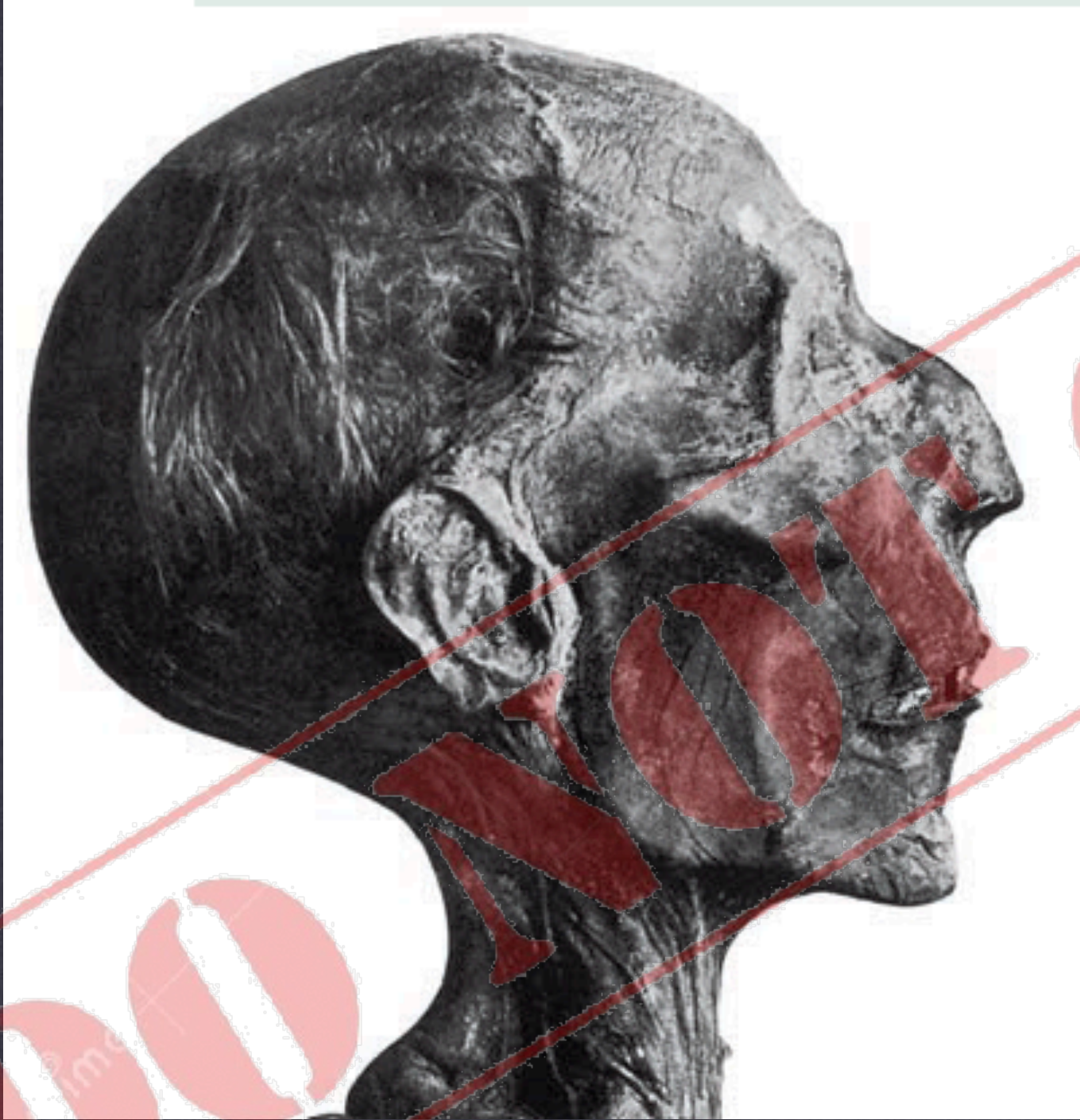
Tek sargılı ve kefen içerisindeki mumyalar için ideal

Nespekashuti, Yeni Krallık, Mısır

www.penn.museum

II. Ramses'in mumyası 1970'lerde özel tıbbi işlemlere tabi tutulmak üzere Paris'e götürüldüğünde kseroradyografi kullanılmıştı.

VÜCUTLARIN İNCELENMESİ

KLİNİK YÖNTEMLER

Röntgen

Bilgisayarlı Tomografi (CT)

Manyetik Rezonans

Görüntüleme (MRI)

Yumuşak organlar, sinüs boşlukları, diş köklerindeki çürükler, yaş tayini, kemik dokunun görülmesi

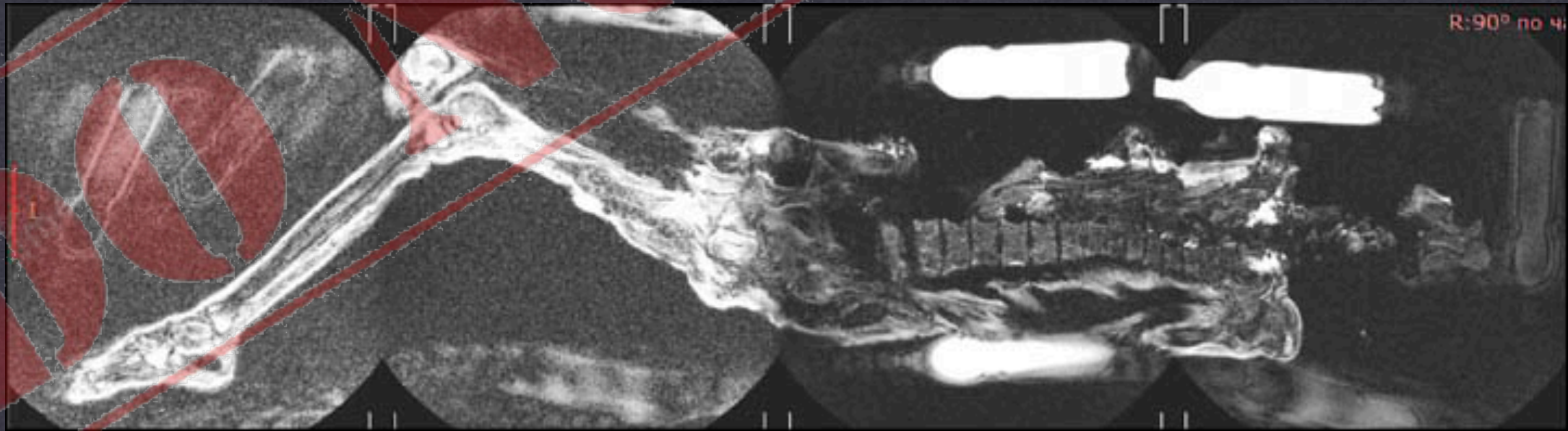
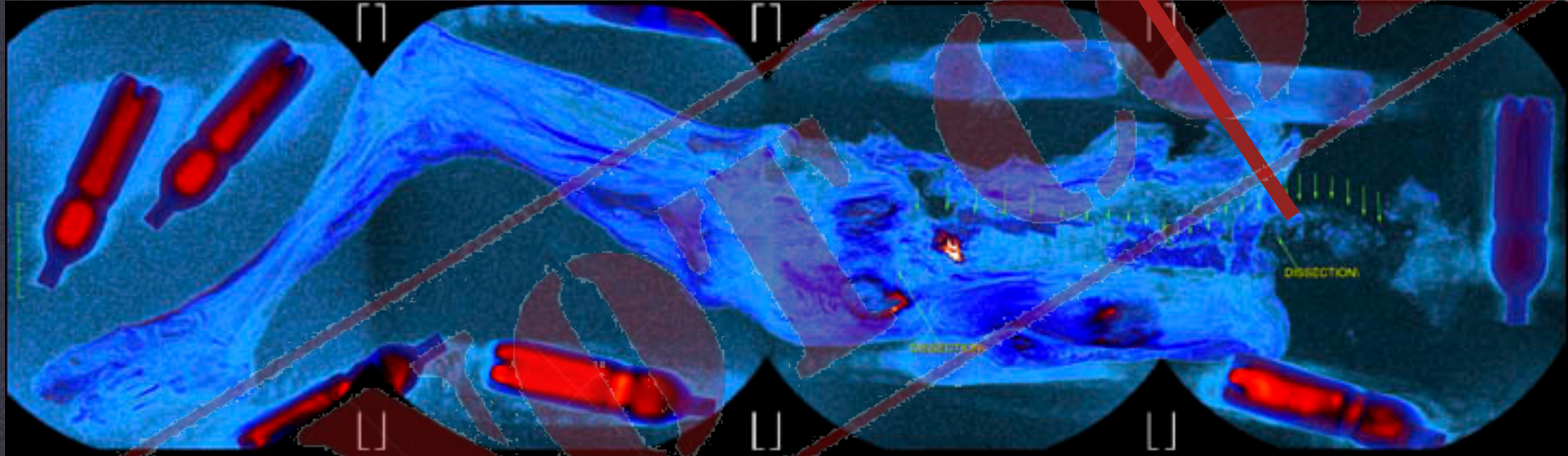
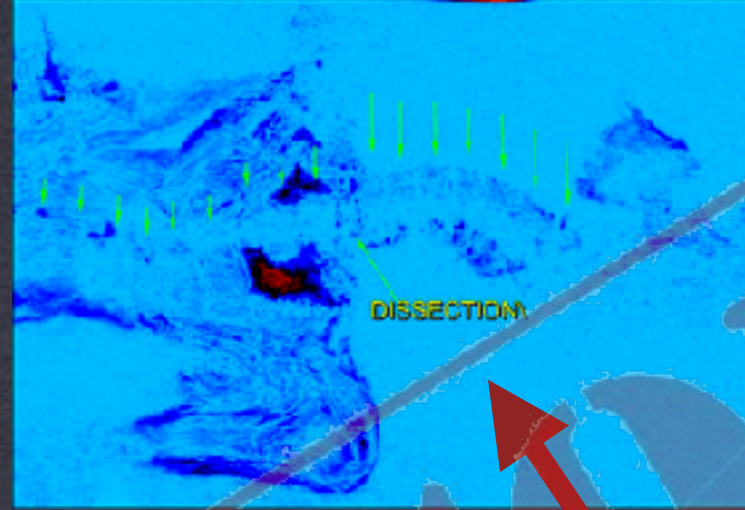
Mumyalanmış insan kalıntıları

2500 yıllık
Sibiryalı prenses mumyası
Ölüm sebebi: meme kanseri

MRI yöntemi
siberiantimes.com/science

Grauballe Adamı: Bataklıktaki Beden

- * Grauballe Adamı
- * Danimarka
- * MÖ 400-200

**Çatlamış sol kaval kemiğinin
bilgisayarlı tomografisi**

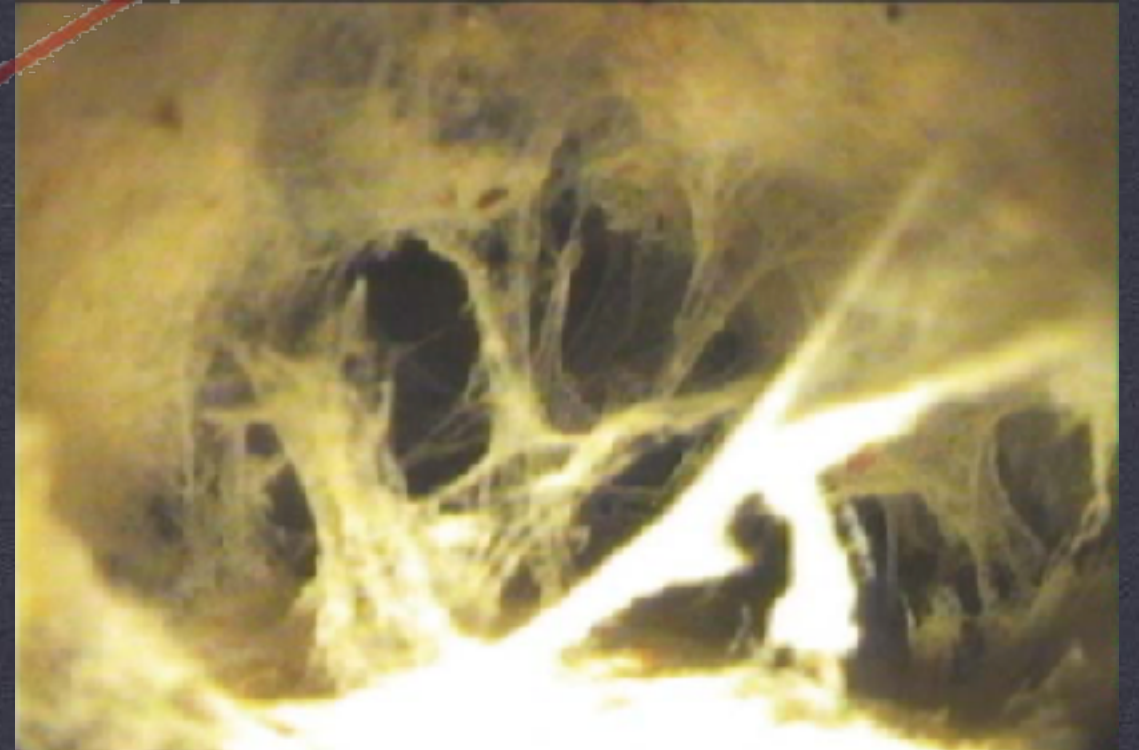
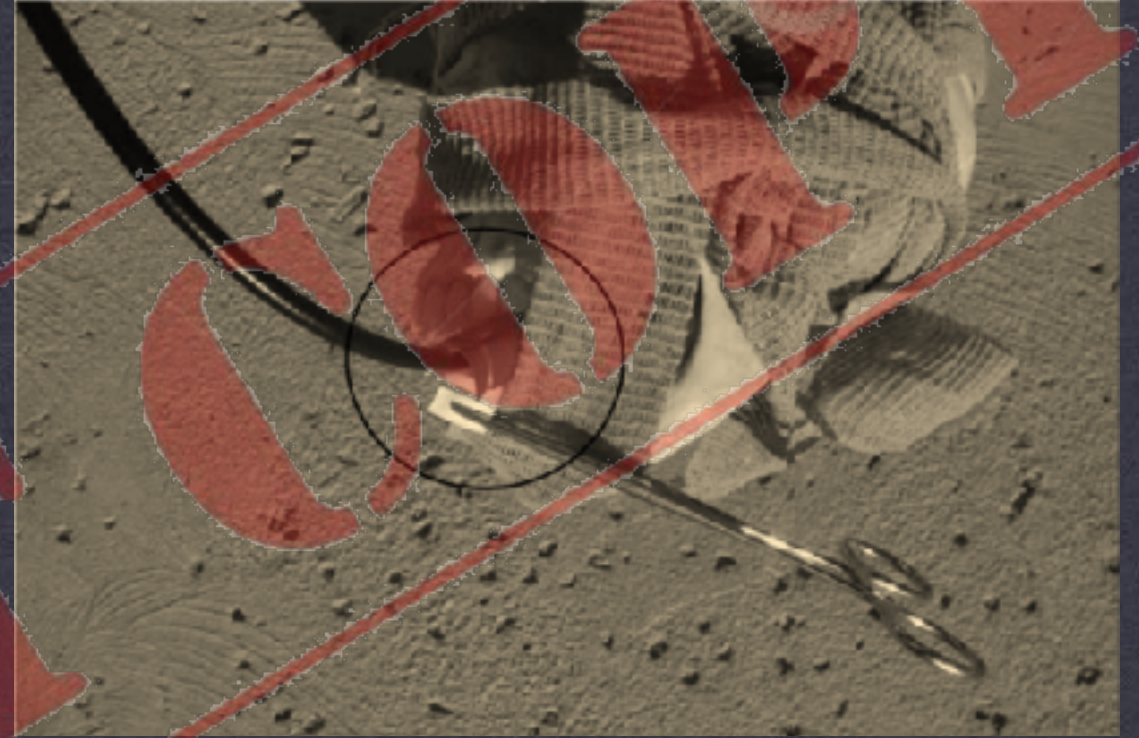

VÜCUTLARIN İNCELENMESİ

KLİNİK YÖNTEMLER

Fiberoptik endoskopi: ölüm yaşı tayini, paleopatolojik durum, korunma durumu, ölü gömme uygulamaları ve mumyalama süreci, diş çıkartma (Beckett 2015)

Çözümselelektron mikroskopisi: dokulardaki elementlerin belirlenmesi

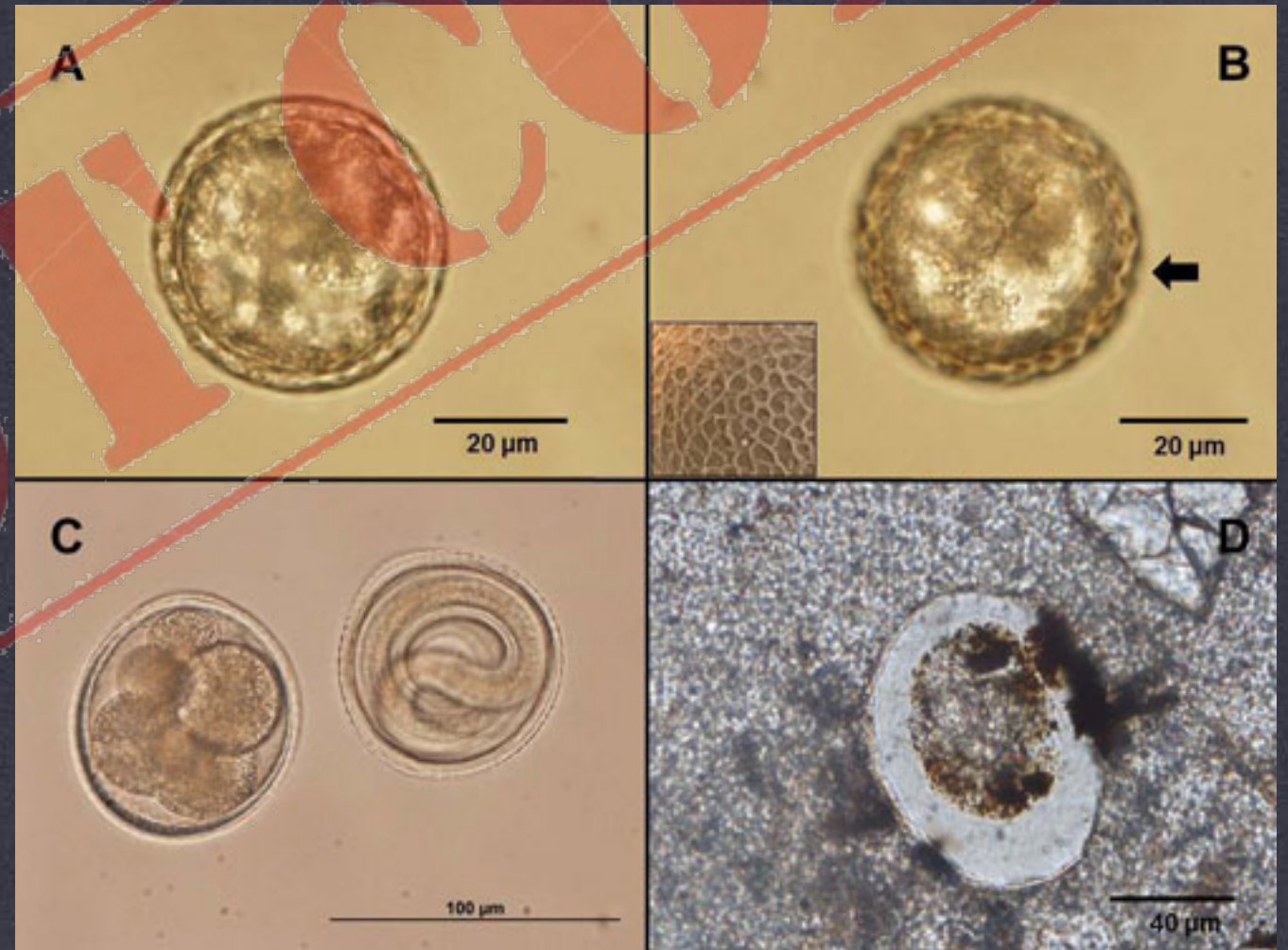
Akciğerde yapışma
Beckett 2015

BAKTERİLER, PARAZİTLER VE VİRÜSLER

PALEOPARAZİTOLOJİ

- * Yumuşak doku
- * Vücut ve saç bitleri
- * İnsan dışkısı
- * Koprolit (fosilleşmiş dışkı)

Sırtlan koprolitinde tanımlanan parazit türleri

BAKTERİLER, PARAZİTLER VE VİRÜSLER

PALEOPARAZİTOLOJİ

- * Yumuşak doku
- * Vücut ve saç bitleri
- * İnsan dışkısı
- * Koprolit (fosilleşmiş dışkı)

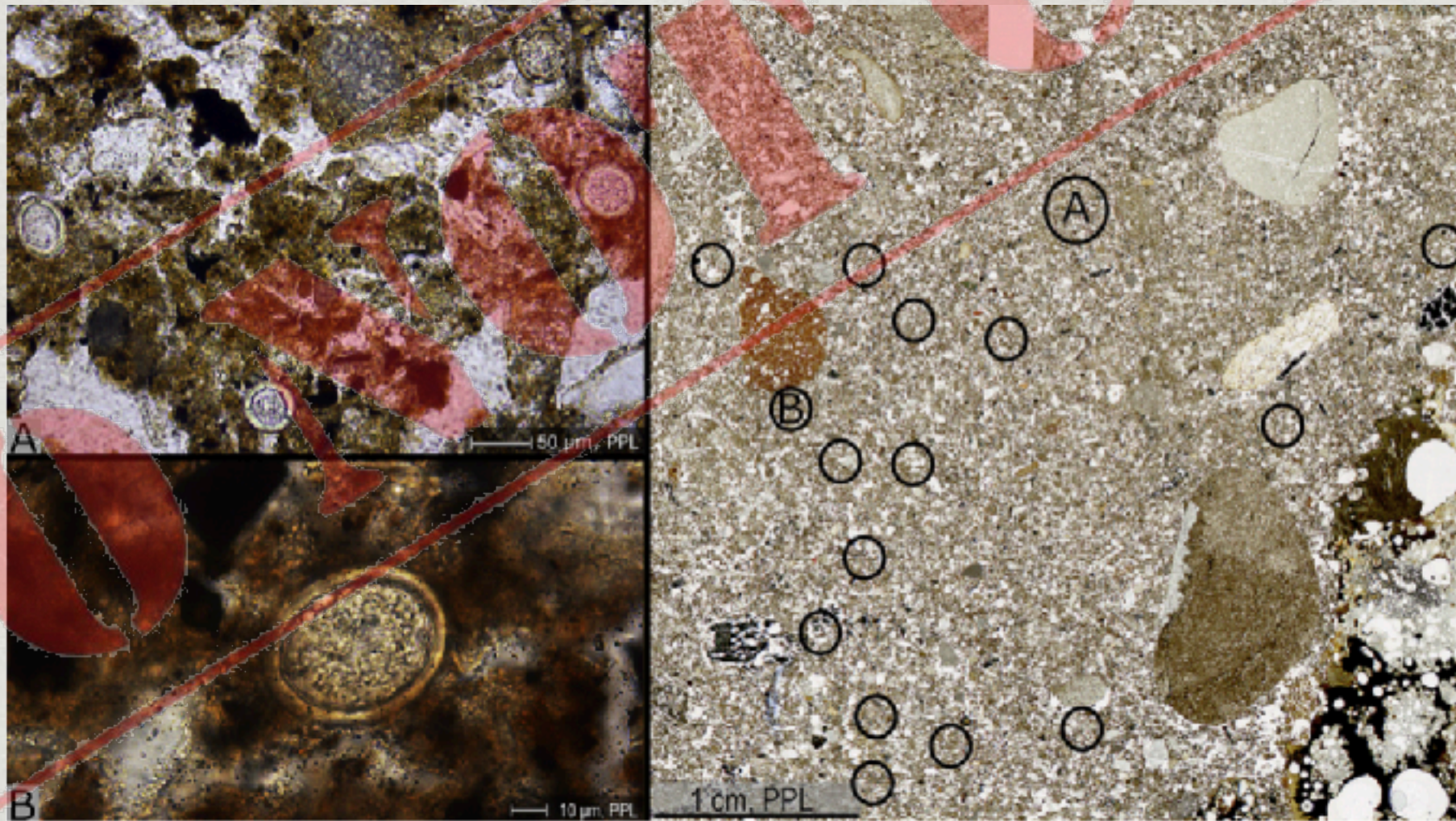

İnsanda tanımlanan oval solucan yumurtası

Mikromorfoloji

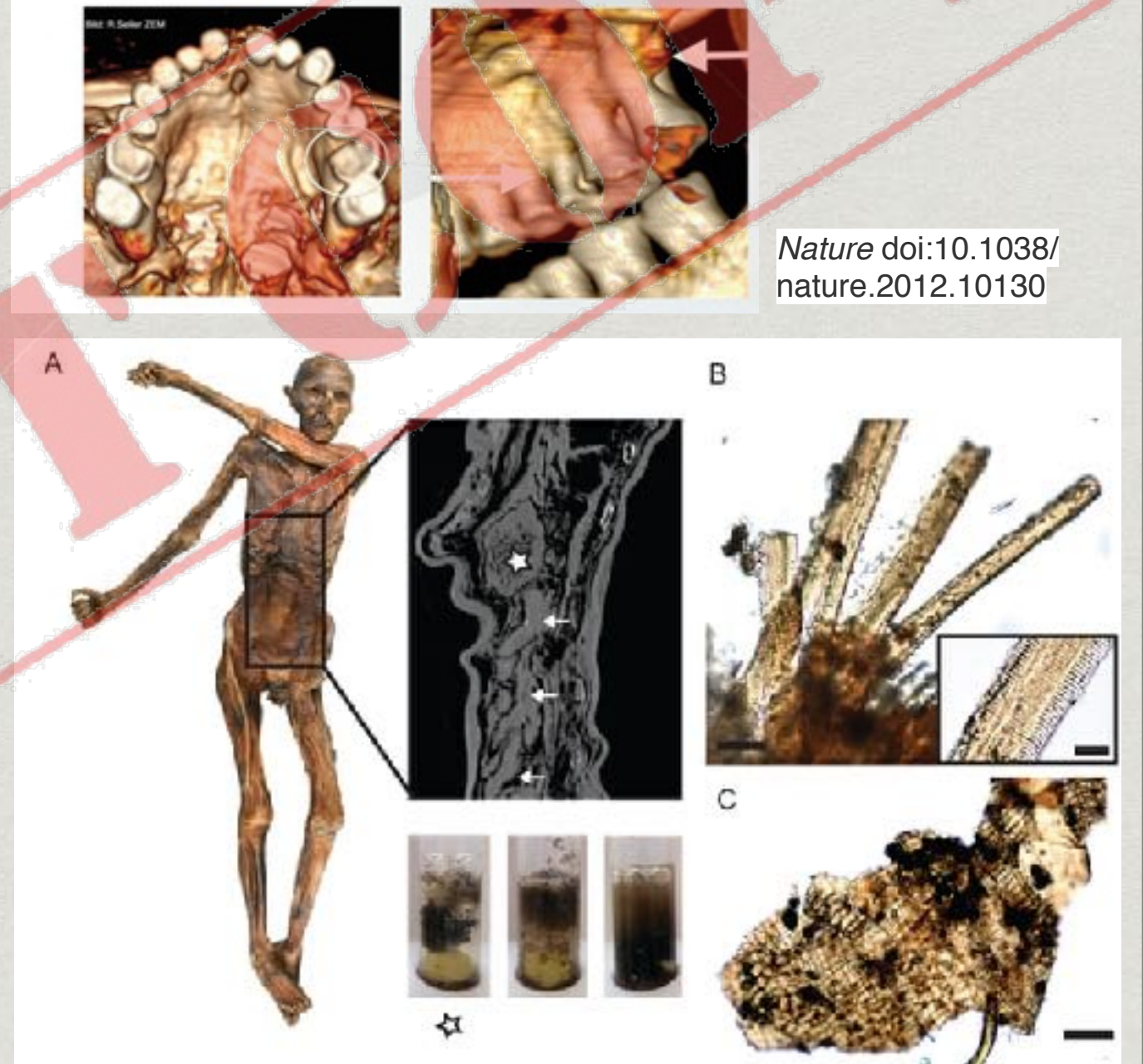
- * Parazit yumurtalarının tanımlanması
- * İsviçre, Arbon Bleiche, Neolitik
- * *Capillaria* türü parazit yumurtaları
- * Mikromorfoloji, paleoparazitolojik çalışmalarda tamamlayıcı bir yöntem

Buzadam-Ötzi

- * Helikobakter pilori bakterisi
- * Lyme hastalığı
- * Dişler çürük
- * Kan grubu: 0
- * Saç ve gözleri kahverengi
- * Bağırsağında kancalı kurt paraziti
- * Orta ve Güney Asya'dan göçmen
- * Genetik olarak kalp ve damar hastalıklarına yatkın

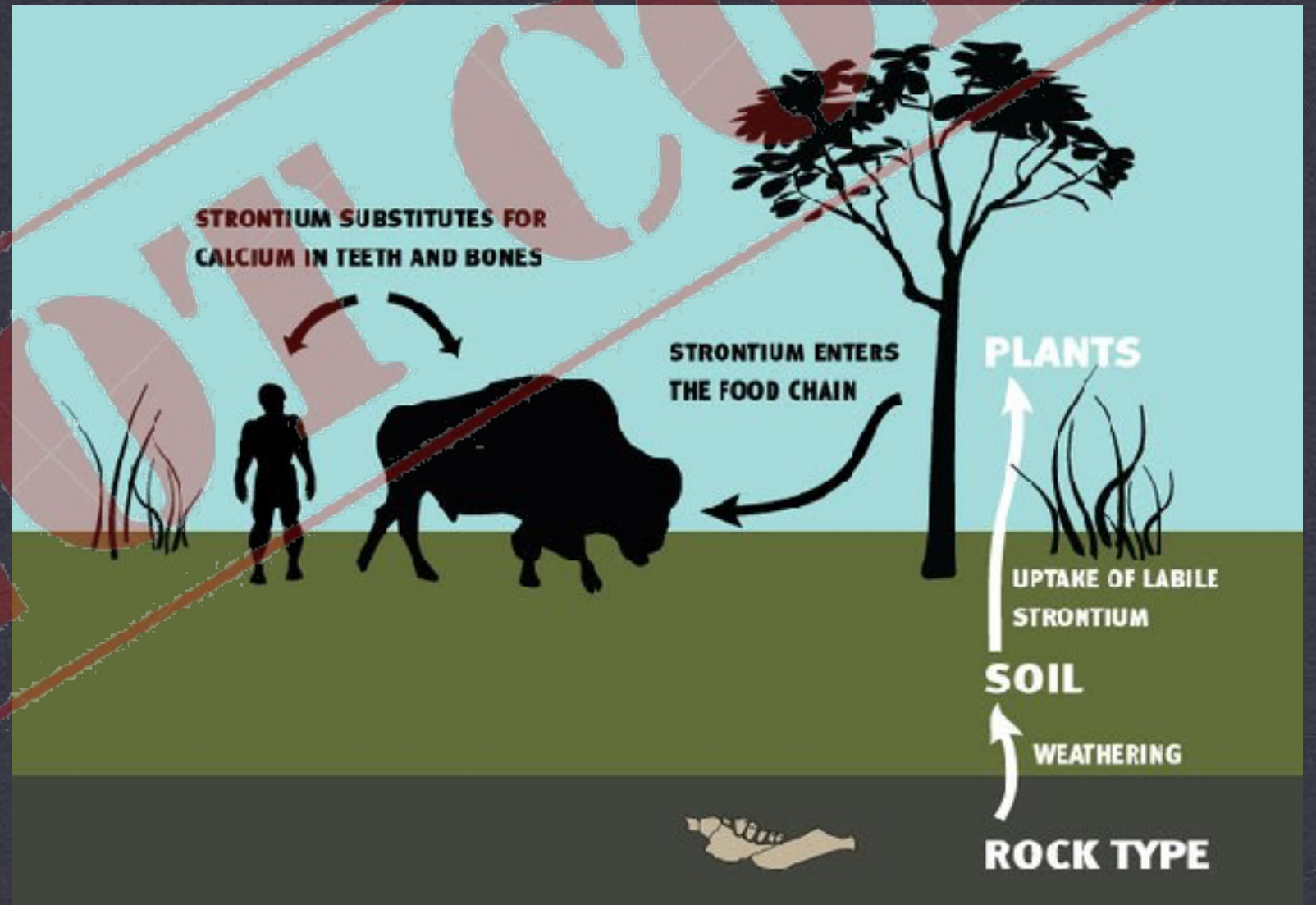

BESLENME VE NÜFUS

SABİT İZOTOP ANALİZLERİ

- * Doğum ve ölüm oranları
- * Nüfus yapısı
- * Ortalama yaşam süresi

BESLENME VE NÜFUS

İZOTOP KÜTLE SPEKTROSKOPİSİ

- * Karbon ve nitrojen izotopu analizleri: beslenme biçimi
- * Oksijen izotopu analizleri: kişinin nerede, nasıl bir ortamda doğup büyüdüğü
- * Stronsiyum izotopu analizleri: göç ve kültürel benzerlikler

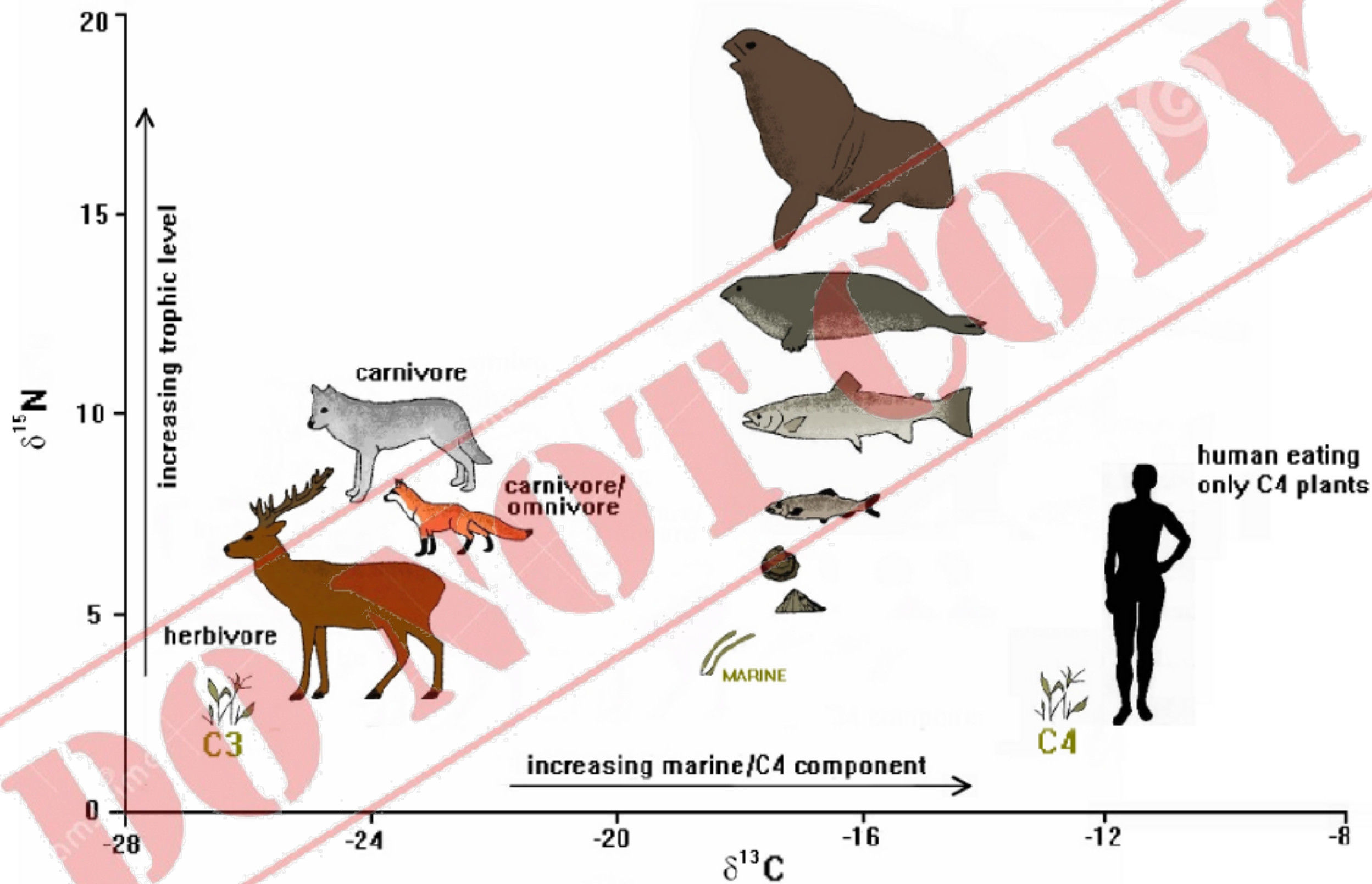
http://www.rsc.org/images/FEATURE-archaeology-225_tcm18-192765.jpg

Smithsonian Enstitüsü

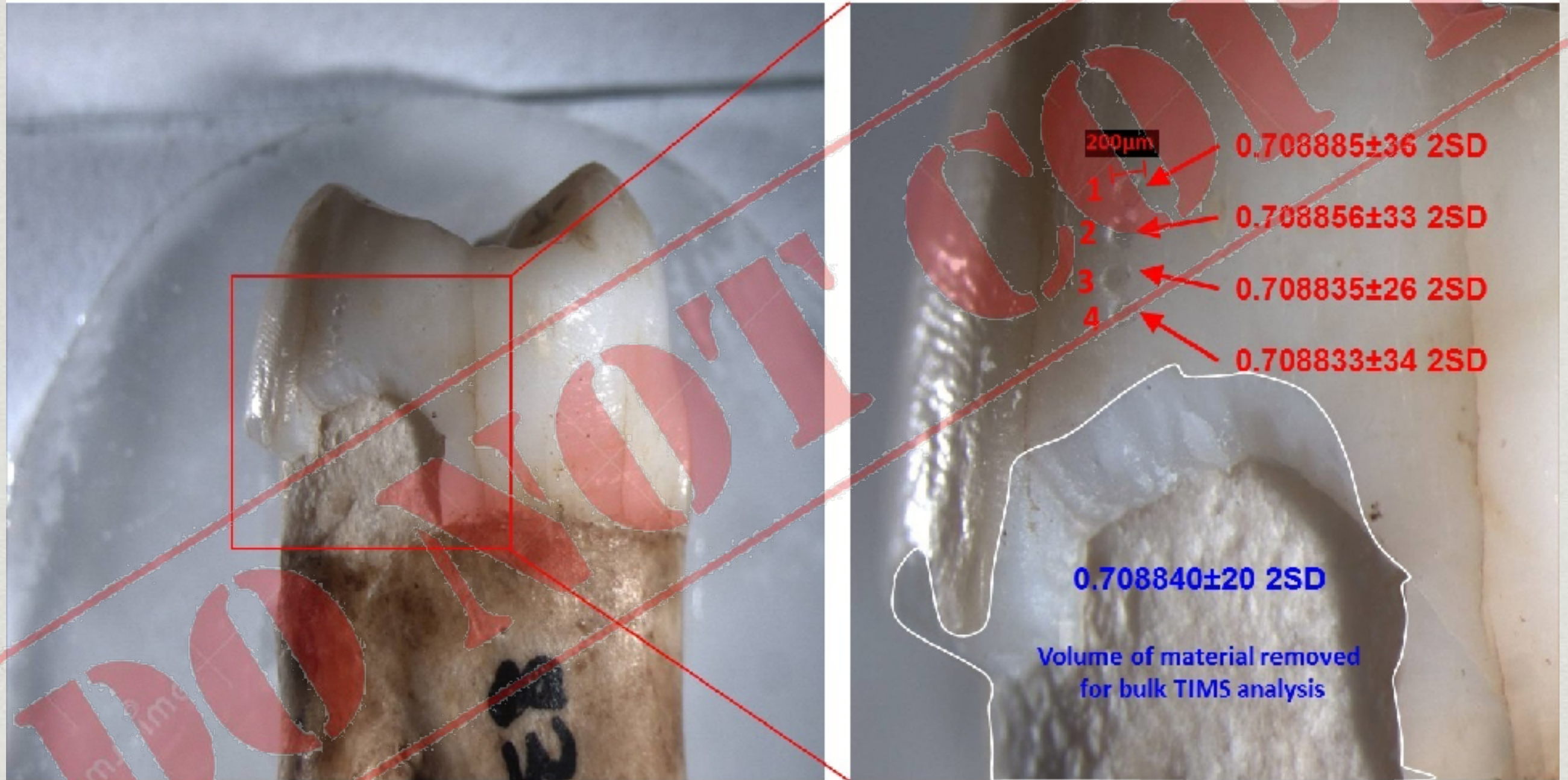

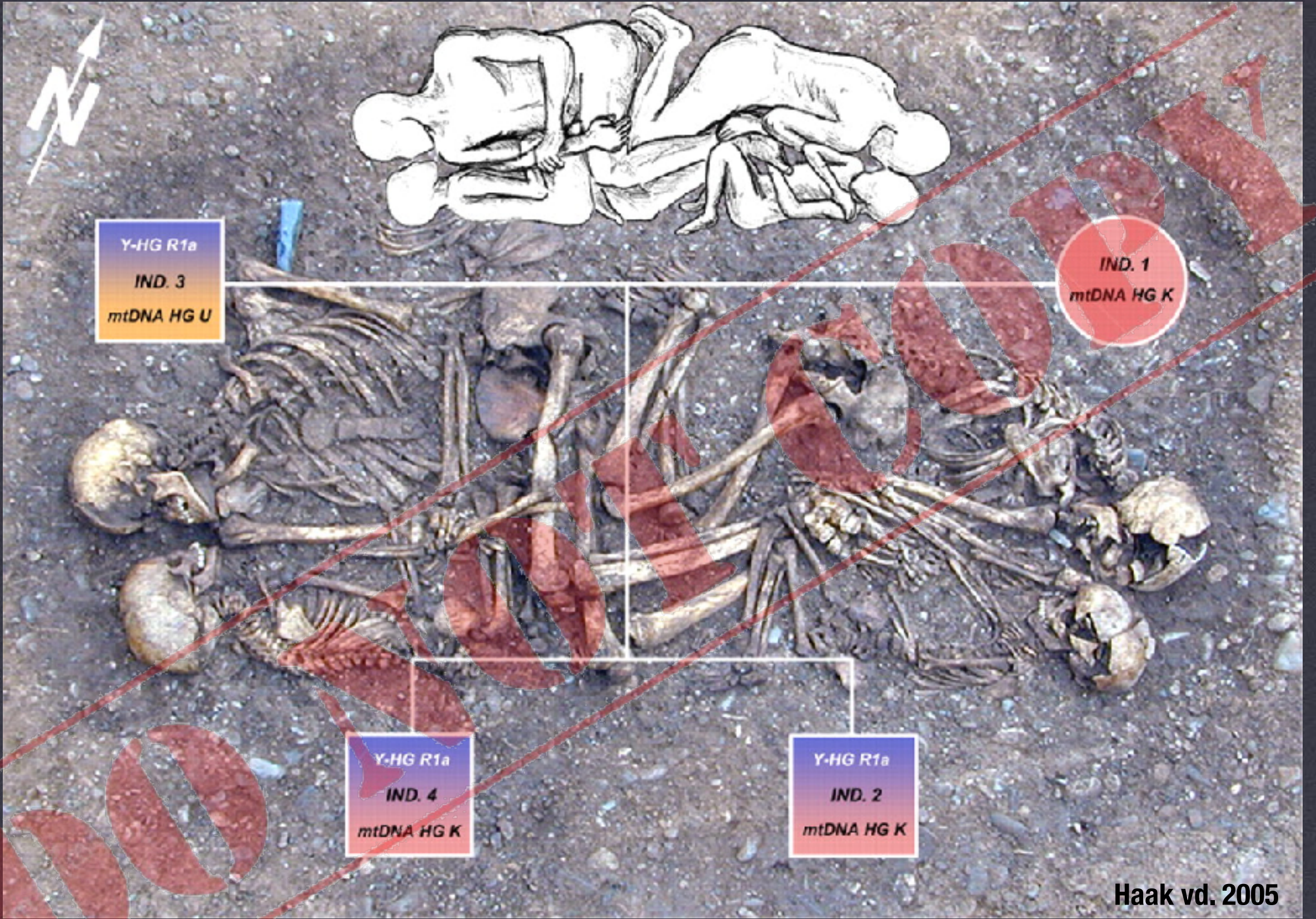

Comparison of **micromilling** with conventional bulk analysis of human teeth

TIMS analizi, Durham Üniversitesi, Arkeoloji Laboratuvarı
Mikro örnekleme

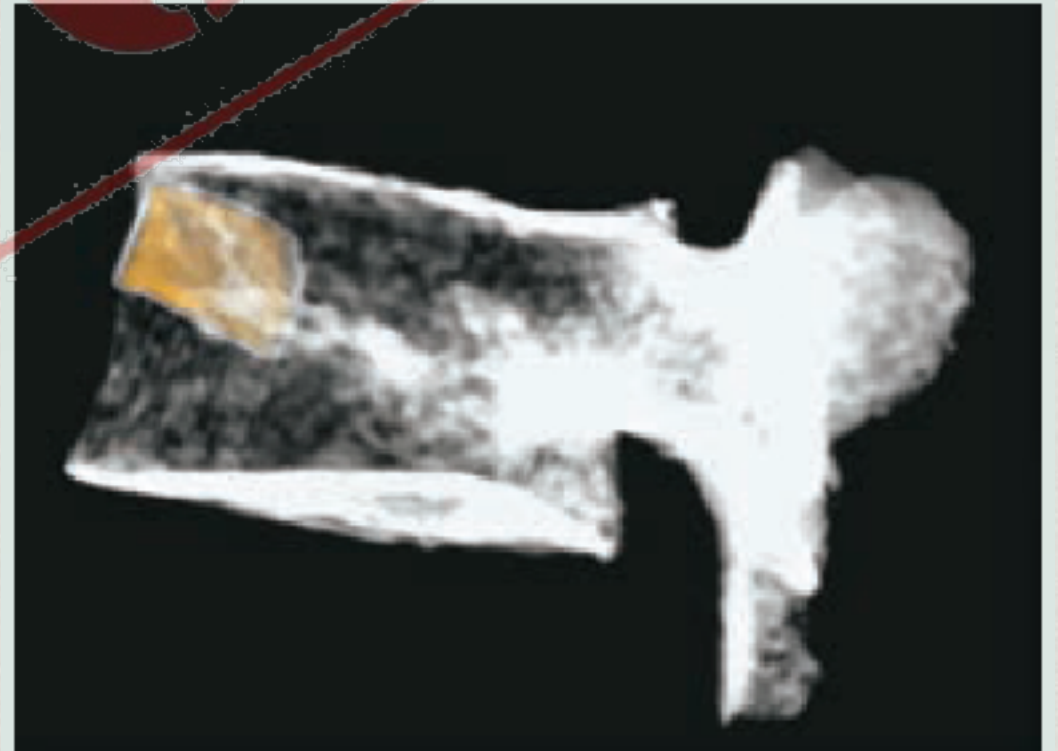
VAKA İNCELEMESİ

NEOLİTİK AİLEYİ BULMAK

**Eulau (Almanya) mezar 99
ve rekonstrüksiyon**

**Bir kadının omuruna
saplanmış olan çakmaktaşı ok
ucunun fotoğrafı ve radyografisi**

OKUMA LİSTESİ

- The Encyclopedia of Archaeological Sciences, 2018.
- Brown, T.A., Brown, K., 2011, Biomolecular Archaeology: an Introduction, Wiley Blackwell: Oxford.
- Chamberlain, A., 2006, Demography in ARchaeology, Cambridge University Press: Cambridge & New York.
- Çakırlar, C., Çilingiroğlu, Ç., Ünlüsoy, S., (ed.), 2020, Arkeolojide Temel Yöntemler, 2. Basım, Ege Yayınları, İstanbul.
- Matisoo-Smith, E., Horsburgh, K.A., 2012, DNA for Archaeologists, Left Coast Press: Walnut Creek, CA.
- Mays, S., 2010, The Archaeology of Human Bones, Roudledge: Londra.
- Lowenstam, H.A., Winer, S., 1989, On Biomineralization, Oxford University Press.
- Ortner, D.J., 2003, Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains, Academic Press: Londra.
- Renfrew, C., Bahn, P., 2018, Arkeoloji Kuramlar, Yöntemler ve Uygulama, G. Ergin (Çev.), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Renfrew, C., Boyle, K. (ed.), 2000, Archaeogenetics: DNA and the Population Prehistory of Europe, McDonald Institute: Cambridge.
- Üstündağ, H., 2015, “Aynı Kemikler, Değişen Anlamlar: Irk Biliminden Biyoarkeolojiye”, Modus Operandi (2), 65-94.
- Weiner, S., 2010, Microarchaeology, Beyond the Visible Archaeological Record, Cambridge University Press.